

יהודי, לאחר שחכמים קבעו אותו כטקסט המרכזי של ליל הסדר, בו אנו מקיימים את מצוות סיפור יציאת מצרים.

מבחינה ספרותית, רצופה מצוות מקרא ביכורים במילה בולטת אחת, המנהירה את תוכנו: המילה "ביאה", ששורשה ב-ו-א. הפרשייה פותחת במלים "והיה כי תבוא אל הארץ", ממשיכה בציוויים לקחת מראשית פרי האדמה "אשר תביא מארצך", "ובאת אל הכהן", ומסיימת בנאומו של מביא הביכורים: "באתי אל הארץ", "ויביאנו אל המקום הזה", "הבאתי את ראשית פרי האדמה". הביאה שולחת מסר של בית ואינטימיות. אל הבית באים, לא הולכים. הליכה היא תנועה של יציאה, בעוד שביאה היא תנועה של שיבה. שולה חן שרה על כך בשירה "בוא הביתה" ("אז בוא הביתה / איני רוצה להיות לבדי / בוא תהיה איתי"), ושלום חנוך מדבר על כך בשירו "שיר דרך" ("בא הביתה עוד מעט / הרי לא תעזבי אותי בחוץ").

הביאה השוזרת את מקרא ביכורים מציגה אפוא את ארץ ישראל כביתו של מביא הביכורים. כאקט של הוקרת תודה לאלוהים על תוצר שדהו, בא האדם אל מקומו של האלוהים ומביא לו מנחה מפירותיו הראשונים. הבאת הפירות אל המקדש מבטאת את ההכרה במקורן. רק בזכות אלוהים שהביא אותנו לארץ, יש לנו את הפירות הללו, ועל כן אנו מביאים לו את ראשיתם. הבאה כנגד הבאה. כשם שאלוהים הביא אותנו למקומנו, אנו מביאים את הפירות למקומו, ומניחים אותם לפני המזבח, מקומו של אלוהים.

פרשיית וידוי מעשרות הבאה מיד לאחר מכן מדברת כבר בסגנון אחר. אין בה שום דבר חגיגי. במקום שמחה והכרת תודה, יש בה וידוי שתוכנו ציות ומילוי חובה. הדבר בא לידי ביטוי גם מבחינה ספרותית. המילה ביאה איננה מוזכרת בטקסט אלא פעם אחת, במילה תבואה ("מעשר תבואתך"), אלא שדווקא תבואה זו יוצאת החוצה. המילה הבולטת בטקסט היא "נתינה". לאחר שהאדם נתן ללוי, לגר ליתום ולאלמנה, את המעשרות שהוא חייב בהם לאורך שלוש שנים, הוא מתוודה עליהם: "ביערת הקודש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה... לא נתתי ממנו למת שמעתי בקול ה' אלוהי". לבסוף מבקש האדם מאלוהים: "ברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו". לעומת ביאה, המבטאת כניסה אל הבית, המילה נתינה מבטאת פעולה של יציאה מן הבית. האדם מתוודה על כך שהוא הוציא מרשותו את המעשרות שהיה חייב בנתינתם. וכנגד זאת הוא

המהפכה האחרונה של משה

ספר דברים, הקרוי משנה תורה, איננו מציע רק חזרה על התורה או אפילו פרשנות שלה. ספר דברים מחולל מהפכה של ממש בתפיסותיה של דת ישראל. מי שהיטיב לנסח חלק מהמהפכות הרעיוניות של ספר דברים הוא מיכה גודמן, בספרו "הנאום האחרון של משה". בפסוק אחד שהוא מוצא בפרשת 'כי תבא' טמונה לדבריו אחת מההפכות הגדולות של הספר, והיא – הוצאת אלוהים מן המקדש.

בפרשת 'כי תבא' אנו עומדים לקראת סופה של התורה. משה מסיים בה את החלק השני בנאומו – נאום המצוות, ועובר לשלב כריתת הברית, בה מפורטות הברכות למי שילך בדרך התורה והקללות למי שיסור ממנה. באופן מאד אופייני לספר ולתרבות היהודית בכללה, המצוות האחרונות בספר עוסקות במילים. שתי מצוות של דיבור מופיעות בתחילת הפרשה: הראשונה, מקרא ביכורים; השנייה, וידוי מעשרות. השוואת הטקסטים של שתי המצוות הללו זה לזה, חושפת את המהפכה הגדולה של הספר, עליה מצביע גודמן, ומספקת הסבר מדוע בחר משה לחתום את נאום המצוות שלו דווקא בהן.

טקס מקרא ביכורים מהול בחגיגות גדולה. מביא הביכורים לוקח מראשית פרי האדמה, שם בטנא, והולך אל המקום אשר יבחר ה', אל המקדש. שם הוא פוגש בכהן, המניח את טנא הפירות לפני המזבח, ואז אומר מביא הביכורים את מקרא ביכורים, בו הוא מתאר בפסוקים ספורים את ההיסטוריה היהודית מימי אברהם ועיקב, דרך הירידה למצרים, ועד הגאולה משה וההגעה אל ארץ ישראל. טקסט זה הפך למוכר בכל בית

שהיא דחיקת אלוהים מהמקדש לשמים, נעשית רק בסוף, בהרמוז קצר.

מכאן ניתן ללמוד על המורכבות של מהפכת משה. גודמן הציג את שתי המהפכות יחד, כשוות ערך. אך בנאומו של משה אנו מגלים שאין איוון ביניהן. המהפכה הראשונה, שהיא איסור הפולחן מחוץ למקדש, היא מרכז הספר. המהפכה השנייה, שהיא הוצאת אלוהים מהמקדש, הנה קטנה ומאוחרת. הסיבה לכך היא כנראה שמדובר בתהליך רב-שלבי שעל עם ישראל היה לעבור, ולא היה ניתן לחולל בו תמורה משמעותית שכזו בבת אחת. ראשית היה צריך להרגיל את העם לרכז את פולחן האלוהים במקום אחד בלבד. זו היתה קריאת תיגר על התפיסה האלילית הפולותיאיסטית שזבחה לאיליה בכל מקום. לשם כך היה צריך להנכיח את אלוהים במקום אחד אשר יבחר בו. רק לאחר שהעם יתרגל לכך ניתן יהיה לדבר על השלב השני של המהפכה והוא הוצאת אלוהים מהמקדש בכלל אל השמים. אז תושלם המהפכה המונותיאיסטית. האלוהים האחד לא יהיה אז רק במקום אחד; הוא בכלל לא יהיה במקום כלשהו.

ההיסטוריה הוכיחה שרק בשלהי בית שני סיגל עם ישראל את הרעיון הזה. כינונם של בתי כנסת והפיכתם למקדש מעט, ביטאו את ההכרה שאלוהים איננו מוגבל למקום אחד. מנייני תפילה שנערכים כיום בחצרות וברחובות מעידים על הפנמה עמוקה של הרעיון שאלוהים בשמים, ועל כן ניתן לעובדו מכל מקום. אלא שכאן התגלה הפרדוקס: אימוץ מלא של המהפכה השנייה של משה חתר תחת המהפכה הראשונה שביצע. בדומה לעובדי האלילים, הפכנו בסופו של דבר לעובדי אלוהים בכל מקום. אלא שכעת אנחנו בוגרים דיו כדי לא ליפול ברשת האלילית. ריבוי המקומות בהם אלוהים נוכח נובע דווקא מאחדותו הטראנסצנדנטלית ולא מריבוי זהויותיו. זוהי התפיסה הגבוהה שאליה ביקש משה להגיע. מצוות וידוי מעשרות, מהמצוות הקטנות והשוליות לכאורה בתורה, ניתנה כדי להביא אותנו לשם.

מבקש מאלוהים שיברך את האדמה שנתן לבני ישראל.

במסגרת ההוצאה מן הבית מעניין לראות שלא רק התבואה יוצא החוצה אלא גם אלוהים. המשפט "ביערת הקודש מן הבית" משחק כאן כהרמוז תיאולוגי. לאמור: לא רק המעשרות יצאו מן הבית אלא גם הקודש – אלוהים, יצא מביתו, מהמקדש. הדבר נאמר במפורש כמה פסוקים לאחר מכן: "השקיפה ממעון קדשך מן השמים". הקודש שהוזכר קודם מופיע כאן שוב, בתיאור מקומו של אלוהים. והנה כאן מתגלה שמעון קודשו של אלוהים הוא השמים, ולא המקדש. יש כאן היפוך גמור של האמור במקרא ביכורים. הביאה אל ביתו של אלוהים הפכה כאן להוצאתו משם ומיקומו בשמים. על פי גודמן, זהו הפרדוקס הגדול של וידוי המעשרות, שכן "איפה מכריז זאת (= וידוי מעשרות) האדם? כאשר הוא עומד בתוך המקדש. משה רבנו מייצר טקס פרדוקסלי, הממקם את האדם בתוך הבית של אלוהים, ובו הוא מכריז שאלוהים לא באמת נמצא בבית הזה. האל, על פי ספר דברים, לא ירד להר סיני וגם לא התכנס במשכן" (נאומו האחרון של משה, עמ' 53).

התובנה הזו בדבר המהפכה התיאולוגית הגדולה שבווידוי המעשרות באה לידי ביטוי בהלכה. בניגוד למקרא ביכורים, שמצוותו להיעשות אך ורק במקדש, את וידוי המעשרות ניתן לומר בדיעבד בכל מקום, וזאת למרות שבשניהם נאמר הביטוי "לפני ה' אלוהיך" (ראו רמב"ם הלכות מעשר שני יא, ו). אני מאמין שדחיקת אלוהים מהמקדש אל השמים היא שעומדת ברקע קביעה זו. אם אלוהים בשמים, הרי שבכל מקום ניתן להתוודות לפניו, שכן "בכל מקום הוי לפני ה'" (כסף משנה שם).

ואולם, יש לשים לב לנקודה אחת, שגודמן לא נתן עליה דעת באופן מספק. את המהפכה של דחיקת אלוהים מהמקדש לשמים מחולל למשה ממש בסוף נאומו. לא לחנם מצא גודמן רק פסוק אחד שמצהיר על כך. לאורכו של ספר דברים משה מטמיע דווקא את המסר ההפוך מכך, שאלוהים – או למצער שמו של אלוהים – שוכן במקדש (ראו לדוגמה דברים יב, ה: "לשכנו תדרשו ובאת שמה"), כפי שהורתה פרשיית מקרא ביכורים. דגש זה על המקדש כמקומו של אלוהים נועד לבסס את המהפכה הראשונה שחולל משה, והיא ריכוז הפולחן במקום אחד בלבד. המהפכה השנייה, לעומת זאת,